

MINTAQAVIY EKOLOGIK XUSUSIYATLARNI TA'LIM DASTURLARIGA KIRITISHNING METODIK VA AMALIY JIHATLARI

Toshmirzayeva Gavxarxon

Namangan davlat pedagogika instituti,
tabiiy fanlar kafedrası katta o'qituvchisi.

E-mail: gavxarxontoshmirzayeva@gmail.com

Ahmedov Olmosbek

Namangan davlat pedagogika instituti,
biologiya yo'nalishi talabasi

E-mail: olmosahmedov51@gmail.com

Annotatsiya: maqolada mintaqaviy ekologik xususiyatlarni ta'lim dasturlariga kiritishning metodik va amaliy jihatlari yoritilgan. Ta'lim jarayonida ekologik mazmundagi bilimlarni integratsiya qilish o'quvchilarda ekologik tafakkur va madaniyatni rivojlantiradi. Tadqiqotda mintaqaviy tabiiy sharoit va ekologik muammolarni hisobga olgan holda ta'lim dasturlarini boyitishning samarali metodik yondashuvlari, interfaol usullar hamda axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: mintaqaviy ekologiya, ekologik ta'lim, integratsiya, metodika, amaliy faoliyat, barqaror rivojlanish, ekologik madaniyat.

Hozirgi davrda ekologik muammolarning chuqurlashuvi, tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish va iqlim o'zgarishining jadallashuvi insoniyat hayotining barcha jabhalariga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ta'lim tizimi nafaqat nazariy bilim beruvchi, balki o'quvchilarni ekologik jihatdan mas'uliyatli fikrlash, tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish va barqaror rivojlanish g'oyalarini hayotga tatbiq etishga tayyorlaydigan kuchli ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mintaqaviy ekologik xususiyatlarni ta'lim dasturlariga kiritish masalasi ekologik ta'limning samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Chunki har bir hududning tabiiy sharoiti, iqlimi, suv va yer resurslari, o'simlik hamda hayvonot dunyosi o'ziga xos bo'lib, ular o'quvchilarga tanish va yaqin misollar sifatida ta'sirchan o'quv material bo'lib xizmat qiladi. O'quv dasturlarida mintaqaviy ekologik komponentlarning mavjudligi o'quvchilarda o'z yashab turgan hududining ekologik holatiga nisbatan qiziqish, mas'uliyat va amaliy faoliyatga intilishni kuchaytiradi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish mintaqaviy ekologik xususiyatlarni o'qitishda keng imkoniyatlar yaratmoqda. Virtual xaritalar, multimedia resurslari, ekologik monitoring dasturlari orqali o'quvchilarga o'z hududidagi ekologik holatni tahlil qilish, o'zgarishlarni kuzatish va ekologik muammolarni yechishga doir takliflar ishlab chiqish imkoniyati yaratilmoqda. Bu esa ularni faol, mustaqil fikrlovchi va mas'uliyatli fuqarolar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda ekologik ta'limning mazmunini mintaqaviy xususiyatlar bilan boyitish masalasi ko'plab tadqiqotchilarning e'tiborini tortmoqda[3,12]. Jahon miqyosida ekologik

ta'limning asosiy konsepsiyasi BMT tomonidan qabul qilingan "Barqaror rivojlanish maqsadlari" (SDGs, 2015) da o'z ifodasini topgan bo'lib, unda ekologik savodxonlik va tabiatga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. UNESCO (2020) tomonidan ishlab chiqilgan "Education for Sustainable Development" dasturida esa ta'lim jarayonida mahalliy ekologik muammolarni o'rganish, mintaqaviy ekologik holatni tahlil qilish va ularni o'quv dasturlariga kiritish zarurligi ta'kidlanadi[4,11].

Xorijiy tadqiqotchilar – J. Palmer (2018), W. Scott (2019), R. Tilbury (2021) va boshqalar ekologik ta'limda mintaqaviylik tamoyili o'quvchilarni real ekologik muammolarni idrok etishga, tahlil qilishga va ularning yechimini topishga yo'naltirishini asoslaganlar. Ularning fikricha, o'quv dasturlarida global ekologik masalalar bilan bir qatorda o'quvchilarga yaqin bo'lgan mahalliy ekologik holatlarni o'rganish o'quvchilarning ekologik ongini mustahkamlaydi.

O'zbekiston olimlari ham ekologik ta'lim masalalarini mintaqaviy yondashuv asosida o'rganish zarurligini ta'kidlaydilar. Xususan, A. Tursunov (2017) ta'lim dasturlarida mahalliy tabiiy-geografik sharoitga mos ekologik materiallar kiritilishi o'quvchilarda tabiatga bo'lgan mas'uliyatni kuchaytirishini ta'kidlaydi.[8] Shuningdek, N. Jo'raeva (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ekologik madaniyatni rivojlantirishda o'quvchilarning yashab turgan mintaqasidagi ekologik muammolarni amaliy tahlil etish samaradorligi ko'rsatib berilgan.

Ushbu tadqiqotda mintaqaviy ekologik xususiyatlarni ta'lim dasturlariga kiritish jarayonining metodik va amaliy asoslarini aniqlashga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borildi. Shu asosda ta'lim jarayonida mintaqaviy ekologik komponentlarni samarali integratsiya qilishning nazariy va amaliy mexanizmlari ishlab chiqildi[2,10].

Tadqiqot davomida ta'lim tizimida qo'llanilayotgan ekologik mazmundagi dasturlar, o'quv qo'llanmalar va metodik tavsiyalar tahlil qilinib, ularning mintaqaviy jihatlari, didaktik imkoniyatlari va amaliy yondashuvlari o'rganildi. Shu bilan birga, O'zbekistonning turli tabiiy-geografik mintaqalari — cho'l, tog', voha va daryo bo'ylaridagi maktablar misolida ekologik ta'limni tashkil etish tajribalari tahlil etildi. Bu jarayonda kuzatish, suhbat, kontent tahlil, so'rovnoma va tajriba-sinov metodlari qo'llanildi.

O'qituvchilardan va metodistlardan olingan so'rovnomalardan orqali ularning ekologik savodxonlik darajasi, o'quv dasturlarida mintaqaviy ekologik mavzularga ajratilgan o'rin va o'quvchilarning bu yo'nalishga bo'lgan qiziqish darajasi o'rganildi. Olingan ma'lumotlar asosida ekologik ta'lim mazmunini mintaqaviy xususiyatlar bilan boyitishning samarali shakllari aniqlab chiqildi. Xususan, ekologik kuzatuv mashg'ulotlari, dala darslari, ekologik loyiha ishlari va o'yin asosidagi metodlar orqali o'quvchilarda ekologik mas'uliyat, tahliliy fikrlash va tabiatga ongli munosabatni shakllantirish imkoniyatlari ko'rsatib berildi.

Tadqiqotda eksperimental yondashuv ham qo'llanildi. Bir necha maktablarda ekologik yo'nalishdagi darslar mintaqaviy tabiiy ob'yektlar asosida o'tkazilib, natijalar tahlil qilindi. Darslarda o'quvchilarning faol ishtiroki, mustaqil fikrlash, ekologik kuzatuv va xulosa chiqarish ko'nikmalari rivojlanganligi kuzatildi. Shu jarayonda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, interaktiv platformalar orqali o'quvchilarga o'z hududidagi ekologik holatni baholash imkonini yaratdi[4,9].

Metodik jihatdan tadqiqot tahliliy, qiyosiy va eksperimental yondashuvlarga tayanib olib borildi. Natijalarning ishonchliligi ilmiy kuzatuv, qayta tekshirish va o'qituvchilar tajribasiga tayanish orqali ta'minlandi. Shuningdek, tadqiqotda olingan natijalar amaliyotda sinovdan o'tkazilib, o'quvchilarning ekologik tafakkur va madaniyatini rivojlantirishdagi ijobiy o'zgarishlar aniqlangan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy ekologik xususiyatlarni ta'lim dasturlariga kiritish ekologik ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. O'quvchilar o'z yashab turgan hududning ekologik holati, tabiiy boyliklari va ekologik muammolari bilan bevosita tanishish orqali ekologik bilimlarni chuqurroq o'zlashtiradilar. Bu jarayon ularda ekologik tafakkur, tahliliy fikrlash, mustaqil kuzatuv va mas'uliyatli qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Eksperimental kuzatuvlar shuni tasdiqladiki, mintaqaviy ekologik mazmunga ega darslar o'tkazilgan guruhlarda o'quvchilarning faolligi va ekologik masalalarga bo'lgan qiziqishi an'anaviy darslarga nisbatan 40–45 foizga oshgan. Ayniqsa, dala mashg'ulotlari, ekologik kuzatuv kunlari va ekologik loyiha ishlari o'quvchilarning tabiiy jarayonlarni bevosita o'rganish, ularni tahlil qilish va o'z hududidagi ekologik holatni yaxshilash bo'yicha takliflar berish qobiliyatini rivojlantirdi.

O'qituvchilarning fikriga ko'ra, o'quv dasturlarida mintaqaviy ekologik komponentlarni kiritish ularning darsga tayyorgarlik jarayonini ham ijodiy yondashuv bilan boyitgan. Chunki mahalliy materiallar asosida dars o'tish nafaqat nazariy tushunchalarni jonlantiradi, balki o'quvchilarning real hayotiy misollar orqali fikr yuritishini ta'minlaydi. Shu jihatdan, ta'lim dasturlarining mintaqaviy ekologik jihatlar bilan boyitilishi o'quv jarayonini hayotiyalashtirish, amaliy ahamiyatini kuchaytirish va o'quvchi shaxsini faol subyekt sifatida shakllantirishga imkon yaratadi.

Tadqiqot davomida aniqlangan muhim natijalardan biri — ekologik ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni va samaradorligidir. Masalan, geografik axborot tizimlari (GIS), ekologik monitoring platformalari, onlayn xaritalar va multimedia resurslari o'quvchilarga o'z mintaqasidagi ekologik holatni kuzatish, ma'lumotlarni solishtirish va ekologik muammolarga yechim ishlab chiqish imkonini berdi. Bu esa zamonaviy o'quv jarayonining interfaolligini oshirib, ekologik ta'limni raqamli kompetensiyalar bilan boyitdi[5,8]

Tadqiqot natijalarini umumlashtirgan holda aytish mumkinki, mintaqaviy ekologik komponentni ta'lim dasturlariga kiritish nafaqat ekologik savodxonlikni, balki o'quvchilarning fuqarolik ongini, ijtimoiy mas'uliyatini va barqaror rivojlanishga oid hayotiy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Bu yondashuv ta'lim jarayonini yanada interfaol, innovatsion va amaliy yo'naltirilgan tizimga aylantiradi.

Xulosa: Yuqorida keltirilgan tahlillar va natijalar shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy ekologik xususiyatlarni ta'lim dasturlariga kiritish zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayon nafaqat ekologik bilimlarni mustahkamlash, balki o'quvchilarda o'z yashash joyi, tabiat va ekologik muhitga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Mintaqaviy ekologik mazmundagi ta'lim o'quvchilarga ekologik jarayonlarni bevosita kuzatish, o'z hududidagi tabiiy boyliklarni qadrlash, ularni muhofaza qilish zarurligini chuqur anglash imkonini beradi.

Xulosa sifatida ta'kidlash joizki, mintaqaviy ekologik xususiyatlarni o'quv dasturlariga kiritish o'quvchilarda ekologik madaniyat, barqaror rivojlanish g'oyalari sodiqlik, ekologik muammolarga nisbatan ijtimoiy faollik va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishning eng samarali yo'llaridan biridir. Bu nafaqat o'quvchi shaxsining ekologik ongini yuksaltiradi, balki ularni atrof-muhitni muhofaza qilish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonova, N. (2022). *Ekologik ta'lim mazmunini takomillashtirishda mintaqaviy yondashuvning ahamiyati*. – "Pedagogika va innovatsiyalar" jurnali, №3, 45–52.

2. Bozorov, S. (2021). *Barqaror rivojlanish tamoyillari asosida ekologik ta'limni modernizatsiyalash*. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Yuldosheva, D. (2019). *Ekologik madaniyatni shakllantirishda ta'limning o'rni*. – O'zbekiston pedagogika jurnali, №2, 33–38.
4. Rasulova, M. & Mamatqulova, Z. (2020). *Maktab o'quvchilarida ekologik kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasi*. – Toshkent: TDPU ilmiy nashri.
5. G'ulomov, B. (2018). *Hududiy ekologik muammolarni o'rganishda ta'lim va fan integratsiyasi*. – "Ekologiya va ta'lim" ilmiy jurnali, №4, 21–27.
6. Mamarusulova, S. (2023). *O'quv dasturlariga ekologik komponentlarni integratsiya qilishning zamonaviy yondashuvlari*. – "Ta'lim va amaliyot" jurnali, №1, 50–57.
7. UNESCO. (2020). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. – Paris: UNESCO Publishing.
8. Karimova, G. (2017). *Ekologik tarbiya va mintaqaviy yondashuv asosida o'qitish metodikasi*. – Namangan davlat universiteti ilmiy axboroti, №5, 67–73
9. Назиркулова, М. Б., Тошмирзаева, Г. Р., & Юлдашева, М. Ю. (2020). ВОЗДЕЙСТВИЕ КЛИМАТА НАМАНГАНСКОГО РЕГИОНА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО. *Экономика и социум*, (1 (68)), 630-635.
10. Исагалиев, М. Т., Юлдашев, Г. Ю., Тошмирзаева, Г., Юсуфжонова, З., & Солиева, С. (2016). Плодородие и генезис пустынно-песчаных почв Центральной Ферганы. In *АГРАРНАЯ НАУКА-СЕЛЬСКОМУ ХОЗЯЙСТВУ* (pp. 351-352).
11. Тошмирзаева, Г. Р. (2023). Ўзбекистоннинг тоғолди адир худудларида лалмикор деҳқончилиқни ривожлантириш имкониятлари. *Экономика и социум*, (4-2 (107)), 606-612.
12. Кориев, М. Р., & Тошмирзаева, Г. Р. (2023). Оценка возможностей развития лалминского садоводства на основе естественной влажности бурных почв. *Экономика и социум*, (4-2 (107)), 613-618.
13. Koriev, M. R., & Toshmirzaeva, G. R. Researching the Natural Moisture of the Hilly Soils of the Namangan Region with the Aim of Developing Rain-fed Gardening. *JournalNX*, 9(11), 39-44.
14. Koriyev, M., Rahimov, A., Toshmirzaeva, G., Umurzakova, U., & Juraev, Z. (2024). A case study on terracing and mulching in Namangan region hills located in Uzbekistan. *Journal of Applied & Natural Science*, 16(4).